

Grundtvig og det evige

Inger Marie Solveig Lysebjerg Nissen

Henning Nørhøj, *Grundtvig og Det Evige*, Eksistensen, 2022, 179,95 kr.

I 150-året for Grundtvigs død kunne en bog om Grundtvigs forståelse af det evige nok være på sin plads. Nørhøjs erklærede formål er dels at reformulere Grundtvigs opfattelse af det eskatologiske i kristendommen – dels at sætte Grundtvig i forhold til nutidens spørgen og søgen.

Efter en længere indledning er bogen delt op i seks kapitler, som hver især behandler et aspekt af emnet og bærer sigende titler, de fleste hentet fra Grundtvigs salmedigtning.

Indledning

Som en hilsen til jubilæumsåret begynder indledningen med en beskrivelse af Grundtvigs begravelse, som leder over til en kort analyse af Grundtvigs sidste digt, "Afsked". Dette bliver Nørhøjs afsæt til en introduktion til hovedemnet for bogen. Nørhøjs første pointe er, at Grundtvigs tanker udtrykkes i billeder og poesi. Hans billedverden hentes både i kristendom og bibel og i den nordiske mytologi, og sammenvævningen af de to er et af Grundtvigs særkender. En anden pointe er, at Grundtvigs tanker om det evige aldrig bliver systematik eller lære, men et budskab. Dette er nyttigt at have i baghovedet, når bogen læses, idet læseren ikke må forvente en systematisk, dogmatisk lærebog.

Nørhøj mener, at vores kultur mangler billeder og sprog for det evige, og hans spørgsmål lyder derfor, om Grundtvigs billeder og sprog kan gøres gældende i dag. Ifølge Nørhøj tales der i moderne teologi og filosofi sjældent om "det evige". Her fremhæver Nørhøj Dorthe Jørgensen, som taler om døden som en forvandlende overgang til en åndelig dimension og menneskers søgen efter noget, der rækker ud over tid og sted. Evigheds-erfaringer kan ske i det små, i glimt, som erfaring af skønhed og mening.

Nørhøj angiver nogle af sine hovedinspirationskilder, nemlig en artikel om Grundtvigs eskatologi af C.I. Scharling (*Grundtvig-Studier 1950*) og Niels Henrik Gregersens bog *Ind i fællesskabet* fra 2021.

Efter en kapiteloversigt rundes af med en forbilledlig kort fremstilling af Grundtvigs liv.

Kapitel 1: *Hvad er sand kristendom – og hvorfor er kristendommen sand?*

Kapitlet giver en indføring i Grundtvigs centrale tanker om kristendommen – om hans kamp mod rationalisme og bibelkritik, om hans inspirationskilder, hans baggrund i romantikken og hans opgør med den; om hans forskellige perioder. Om hans arbejde med nordisk mytologi og dens store betydning for hans anskuelser og billedsprog; om hans mageløse opdagelse og kirkelige gennembrud, om hans salmearbejde og inspirationen fra andre kirkesamfunds traditioner, særlig den græske og den engelske, men også fra luthersk tradition.

Omdrejningspunktet er den grundlæggende tanke, at kristendommens sandhed måtte have et fast fundament, som syntes at smuldre med bibelkritikken. Det faste fundament finder Grundtvig i dåben og i den beken-delse, som udtrykker troen, som har båret menigheden og dermed kirken gennem århundrederne.

Nørhøj mener, at myten er trængt tilbage i moderne kristendomsforståelse, som inspireret af Bultmanns afmytologisering vil gøre kristendommen eksistentiel og forstå Bibelens ord “bag om” mytens sprog. Grundtvig vil også gøre kristendommen vedkommende og nærværende, men går den modsatte vej og taler mytisk-poetisk. Han er stærkt fascineret af Ragnarok-myten og den nordiske mytologis billedverden i det hele taget. Samtidig er han optaget af det eskatologiske og finder stor inspiration i Johannes’ Åbenbaring. I Nordens mytologi ser han spejlinger og symboler på det, der skal komme. Her finder han også kampmotivet, som bliver vigtigt for ham. Digtet fra 1822 ved moderens død er et eksempel på sammenvævningen af kristen forventning og nordisk billedverden.

I forsøget på at indkredse Grundtvigs særlige opfattelse og udtryk ind-drages salmer som “Velkommen igen, Guds engle små”, “Tør end nogen ihukomme”, “Herren han har besøgt sit folk” og “Denne er dagen, som

Herren har gjort”. Mod slutningen af kapitlet kan Nørhøj konkludere: “Det evige er i menigheden, idet Helligånden, Guds Ånd, skaber forbindelse mellem himmel og menighed, så nutid og fremtid smelter sammen i den kultisk-sakramentale oplevelse” (45).

Kapitlet giver også en fremstilling af Grundtvigs inspiration fra Irenæus og hans møde med de oldkirkelige græske salmer. Menneskets skabelse i Guds billede er udgangspunktet for en forståelse af frelsen som en fuldendelse af menneskelivet ved genoprettelse af det skabte. Det er også i sit arbejde med den græske tradition, at Grundtvig får en ny forståelse af gudstjenesten som et drama, hvor frelseshistorien bliver nutidig virkelighed. Kapitlet slutes med en gennemgang af salmen “Søndag morgen fra de døde” som et udtryk for denne særlige tanke, at opstandelsen i og med gudstjenesten sker på ny hver søndag.

Kapitel 2: *Dødens overvinder*

Her handler det om nedfarten til dødsriget, der som et led i trosbekendelsen er nødvendig for Grundtvig at forstå, og han kæder den sammen med dåben. Endnu en gang findes inspiration hos Irenæus, der bruger nedfarten som bevis for legemets opstandelse. Derudover er nedfarten stærkt beskrevet i den angelsaksiske kristendom, som Grundtvig møder gennem sine studier og på englandsrejserne i 1829-31.

Kapitlet indledes med en beskrivelse af Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke og hans store lærred “Kristus i de dødes rige”. Disse sammenkædes med Grundtvigs salme “I kvæld blev der banket på Helvedes port”, som netop er en gendigtning af Kædmons oldengelske digt om nedfarten til dødsriget. Det er en gennemgang af denne salme, der udgør kapitlets tyngdepunkt.

Nørhøj går ind i en overvejelse om, hvorvidt hele denne mytologisk-poetiske tilgang, som vil gøre trosbekendelsens ord til nutidig virkelighed, egentlig kan tale til moderne mennesker, hvis verdensbillede ikke indeholder Himmelen og da slet ikke Helvede. Men der er en længsel efter “det, der er større”, eller måske det evige.

I et indskudt afsnit rundes den dåbsdebat, som blev igangsat ved Liturgikommissionens arbejde, og spørgsmålet, om barnet/dåbskandidaten først i og ved dåben bliver “Guds barn”. Nørhøj giver et kort rids af

dåbssyn og menneskesyn hos hhv. Grundtvig og Luther, hvor Grundtvig er kritisk over for arvesyndslæren ud fra sin opfattelse af menneskelivet som skabt og bevaret efter faldet. Guds billedligheden udgør menneskets muligheder: Derfor kan Gud kalde på 'Adam', og han kan høre kaldet. Mennesket er lænket af dødens magt, og Kristus er befrieren. Ved Kristus frigøres menneskets medskabte muligheder, og det kan igen leve i tro, håb og kærlighed som før faldet.

Helvede kan måske ikke forstås som et sted, men leddet om nedfarten til dødsriget er en logisk konsekvens af forkyndelsen af frelsen. Den stemmer ikke overens med tanken om evig fortabelse for dem, der levede, før Jesus kom. Der er sandhed i billedet af nedfarten, og det kaster lys over vores liv, giver trøst. Derfor mener Nørhøj godt, at vi kan synge salmen "I kvæld blev der banket på Helvedes port" i dag, fordi den har overbevisningskraft, også i nutiden, som en "forkyndelse af Guds muligheder, som sprænger menneskelige begrænsninger".

Kapitel 3: *Søndag morgen fra de døde, Jesus sejrrig opstod!*

Kapitlet tager udgangspunkt i en prædiken fra 1825, hvor Grundtvig kritiserer pietisme og ortodoksi for at fokusere på Jesu lidelse og død frem for opstandelsen og himmelfarten. De er forudsætningen for, at Kristus kan være nærværende i nutiden gennem sin Ånd og sit Ord. Opstandelsen er et levende håb for enhver døbt, som netop i sin dåb er blevet genfødt til det håb. Det er Grundtvigs klare overbevisning, at det er den opstandne Jesus, som tager imod dåbsbørnene, er til stede i gudstjenesten og særlig ved dåben er handlingens subjekt – gennem sit ord: "Jesus som den opstandne er til stede i sin menighed som 'det levende ord'" (74).

Nørhøj udlægger Grundtvigs tanke om dåben som en pagt mellem den døbte og den opstandne og mener, at den overflødig gør diskussionen, om man "bliver" et Guds barn: "I dåben får barnet den identitet at være det, det allerede er i Guds øjne" (75). Mennesket genfødes i dåben til sin medskabte bestemmelse: "et liv under syndernes forladelse" (do.).

Der gives gennemgange af salmerne "Herren af søvne opvågned, opsprang" og "Kom, lad os tømme et bæger på ny". Nørhøj mener, at Grundtvig tager det kosmiske perspektiv til sig: Det handler om hele skabningens forløsning, og påsken er en kosmisk sejr. Gennem sine studier af græ-

ske hymner og mødet med den græsk-ortodokse tankegang og liturgi er Grundtvig nået til sin særegne overbevisning: Søndag gentages kampen mellem liv og død, mellem Kristus og djævel. Gudstjenesten er et drama, hvor frelseshistorien gentages, opstandelsen sker, og frelsen bliver nutid.

Det er vigtigt for Nørhøj, at opstandelsen betyder nyt liv og mod til dagligdagen. Gudstjenestens oplevelse eller erfaring af frelsen, nåden, opstandelsen, alt, hvad vi får gennem troen – giver mod og håb, som gør os i stand til at leve dagliglivet i kærlighed. Martin A. Hansens fortælling "Påseklokken" bruges som eksempel.

Kapitlet munder ud i spørgsmålet om, hvordan det forholder sig med opstandelsestroen i dag. Ifølge Nørhøj kan opstandelsen nok kun formidles i et mytisk-poetisk sprog, som taler "fra tro til tro" (84). Men den er også en virkelig hændelse i tid og rum, som i Jesus fra Nazarets historie ligger mellem hans lidelse og død og hans tilsynekomst. Ud af opstandelsestroen opstod kirken, historisk. Men opstandelsens under er et møde mellem det tidslige og det evige, som kun kan formidles i et mytisk-poetisk sprog. Nørhøj afviser den tanke, at den også kun "sker" i sproget, og fastholder opstandelsen som en historisk begivenhed. Noget andet er, hvordan den bliver virkelig for os. Her vil Nørhøj helst kun tale om håbet og det fornyede mod til livet, som opstandelsestroen giver.

Kapitel 4: *Rejs op dit hoved, al kristenhed*

Her vil Nørhøj undersøge det særlige i Grundtvigs tolkning af Kristi genkomst og Guds riges virkelighed med udgangspunkt i nogle prædikener af Grundtvig samt salmegennemgange. Særlig "Rejs op dit hoved, al kristenhed" som den centrale salme om genkomsten og om Guds riges nærvær gennem salmerne "Vidunderligst af alt på jord" og "Midt iblandt os er Guds rige".

Genkomsten opfattes som en fremtidig begivenhed, og Grundtvig tænker sig søndag som også genkomstens dag. Men allerede i nuet, det vil sige i gudstjenestens nu, mødes fortid og fremtid. Grundtvig bruger billeder, der tydeliggør, at det, der skal komme engang, også møder os som nutid. Atter trækker han på den nordiske mytologi og særlig Ragnarok-myten, iblandet bibelske billeder – hvor særlig Johannes' Åbenbaring, kap. 8 og 9, står stærkt frem. I Grundtvigs poetiske fremstilling bliver der tilsyne-

ladende ikke plads til domshandlingen. Det jordiske og det himmelske bliver ét. Det er grundlæggende en sejr, noget at glæde sig til og se frem til som kristne. Det er det store håb, som skal synges ind i menigheden, og her har Grundtvigs billedrige salmer ifølge Nørhøj stadig utrolig stor værdi i vores tid, hvor den kristne eskatologi ikke er så fremtrædende, hverken i teologi eller salmedigtning.

Kapitel 5: *At sige verden ret farvel*

Salmen "At sige verden ret farvel" kan ifølge Nørhøj være skrevet som direkte modsvar til Oehlenschlägers "Lær mig, o skov, at visne glad" og dennes tanke om, at mennesket af naturen kan lære at gå døden i møde med glæde. Nørhøj finder en parallel til nutidens forhold til døden, hvor Grundtvigs syn stadig er en modsigelse af døden som en ikke blot uafvendelig, men naturlig afslutning, som man bør forsones sig med.

Her understreger Nørhøj Grundtvigs velkendte diktum om, at hans grundlæggende modsætning er den mellem liv og død. Døden er en fjende, og man skal ikke, som det romantiske ideal i tiden, blive ven med den eller imødesee den med glæde. Livet ved Kristus skal sejre, og det er det, som skal være trøsten for den, som ser døden i øjnene.

Kapitel 6: *Så af det hele, som Gud har skabt, går kun fortabelsens æt fortabt*

Fortabelsen som mulighed kan Nørhøj ikke rigtig finde udtrykt hos Grundtvig, men de berømte linjer fra salmen "Du, som går ud fra den levende Gud", der står som overskrift for kapitlet, problematiseres. Nørhøj finder hos Grundtvig først og fremmest den tanke, at Gud vil fuldende sin skabelse, genrejse det fortabte og forvandle og forny hele sin verden. Hvad fortabelsen består i, kan ikke bestemmes.

Herfra går kapitlet over i en fremstilling af Grundtvigs mellemværende med romantikken, som han på en gang er dybt påvirket af og tager flere opgør med på baggrund af sin teologiske udvikling.

Der afsluttes med overvejelser over Grundtvigs "brugbarhed" i dagens forkyndelse og liturgi.

Pointer fra hele bogen

Grundtvigs billedsprog var stærkt inspireret af nordisk mytologi såvel som bibelske billeder. Han var meget optaget af eskatologi, forventningen om de sidste tider og Kristi genkomst – men altid med fokus på det håb, som det skal vække i menigheden nu.

Han kom efterhånden frem til sin særlige opfattelse af gudstjenesten som brændpunkt, det sted, hvor evigheden møder tiden – hvor både opstandelse og frelse opleves som nutidig virkelighed. Dette må formidles i et stærkt billedsprog, hvor Nørhøj synes at mene, at Grundtvig har fundet den rette "formel".

Det skal nutidens teologer og præster/liturger lade sig inspirere af, så det sprog, der bruges i gudstjenesten, kan leve op til kravet om at åbne Guds virkelighed for moderne mennesker, så de erfarer Guds nærvær i fællesskabet.

Formalia

Teksten skæmmes af en del trykfejl og kunne nok have brugt en ekstra redaktion. Der er flere gentagelser af pointer med næsten samme ordlyd, og så er der særlig én uheldig fejl, hvor der tales om den bibeltekst, der har givet anledning til forestillingen om Jesu nedfart til dødsriget, nemlig 1 Pet 3,19-20. Her s. 71: "Første Petersbrev kapitel 3 er sekundær, altså en senere tilføjelse som ikke skyldes Paulus selv." Mig bekendt har ingen foreslået, at Paulus skulle være forfatter til Petersbrevene.

Salmehenvisninger er helt overvejende til Den Danske Salmebog fra 2003 ligesom citater/uddrag. Enkelte steder, særlig hvor salmens tilblivelseshistorie refereres, citeres fra/henvises til *Sangværket*. Da en central pointe i bogen er gudstjenestens betydning som berøringspunkt mellem tid og evighed og ikke mindst gennem salmesang, giver det mening, at Nørhøj gennemgående fremhæver salmer, som de står i den aktuelle salmebog. Et par gange henvises til den seneste udgave af Højskolesangbogen.

Kun én gang omtales en salme, hvor det er udgaven fra *Sangværket*, som Nørhøj foretrækker, nemlig "Søndag er Vor Herres Dag", som har fundet vej til salmebogen (DDS 405) i stærkt omarbejdet form og uden det eskatologiske indhold, hvad Nørhøj beklager i sin gennemgang (95-96).

Henvisningen til SV 3.1,275 går på sidetal og er i øvrigt lidt unøjagtig, da salmen begynder på side 273.

Konklusion

Overordnet er *Grundtvig og det evige* en meget interessant, men lidt rodet fremstilling, hvor der hoppes noget rundt i kronologien, og der ikke altid angives, om der er tale om en gengivelse af Grundtvigs tanker som udtrykt i f.eks. en prædiken eller en mere fri fortolkning, der skyldes forfatteren selv. Mest stringente er salmegennemgangene, hvor strukturen er givet med salmens egen opbygning.

Hvert enkelt kapitel kunne fint fungere som manuskript til et foredrag i sig selv med mange interessante og aktuelle pointer, der dog ikke altid trækkes helt frem, men som giver anledning til eftertanke og nok kunne sætte en debat i gang.
